

MOTERYS IŠRANDA PSICHOANALIZĘ: SABINA ŠPILREIN TARP ZIGMUNDO FROIDO IR KARLO GUSTAVO JUNGO

Lilija Vasiliauskienė

Vilniaus moterų namai

Pilies g. 36–10, LT-2001 Vilnius

Įvadas. „Karališkasis kelias į pašamonę“

Psichoanalizės kūrėjas Zigmundas Froidas amžių sandūroje išleistoje knygoje „*Sapnų aiškinimas*“ (4) kalba apie „amžinąjį moteriškumą, nemirtingas mūsų emocijas“, kurios turi būti iširtos, nurodydamas, kad šiame „nuotykių kupiname kelyje į neatrastą šalį, kur vargu ar kas keliavo iki šio“, vedlė yra moteris. Taip į psichoanalizės diskursą įeina moteris kaip vertingas vidinis (vyro) sielos objektas ir vedlė „karališkame kelyje“ į pašamonę.

Vėliau K. G. Jungas pavadins „Ją“ Anima – *archetipu*, galinga autonomine kolektyvinės pašamonės jėga, taip pat vedle, kurios funkcija – sujungti sąmoningąją vyro asmenybės dalį su jo aukštesniuoju Aš, Savastimi, visybiškai suvoktos žmogaus asmenybės centru ir Dievo vaizdiniu jo ar jos sieloje (6).

Šios spekuliacijos atspindi „išstumtų (kolektyvinės) sielos turinių grįžimą“, brėkstantį moteriškojo kultūros prado reikšmės ir svarbos suvokimą tiek kolektyvinei sąmonei, arba sociumui, tiek ir individo sielai.

Baigiantis racionaliajam XIX amžiui, keičiasi mąstymo paradigma. Amžių sandūrą ženklina psichoanalizės, mokslo apie pašamonės reiškinius, atsiradimas; ypatingą reikšmę įgauna iracionalusis kultūros elementas. Visai neatsitiktinai knyga, sutelkusi aplink Z. Froidą pirmuosius jo sekėjus, vadinosi „*Sapnų aiškinimas*“.

Moterų profesija

Sakoma, kad ankstyvajam psichoanalizės raidos periodui būdinga tai, jog santykinai čia skleidžiasi pirmiausia tarp vyrų lyderių ir pasekėjų, tėvų ir sūnų, Z. Froido sufantazuotos „pirmykštės ordos“ narių – „brolių“, lenktniaujančių tarpusavyje, maištaujančių prieš „tėvus“ arba jiems paklūstančių. Moterys „vyrų žaidime“ dalyvavo labiau kaip apsikeitimo vienetai, „natūrinių prekių mainų“, o neretai ir aukojimo objektai nei lygiavertės partnerės (1).

Tačiau išsamesni tyrinėjimai verčia šį vaizdinį iš esmės koreguoti. Turime pripažinti, jog būta daugelio aktyvių moterų, iškilų ir reikšmingų meno ir mokslo figūrų, o jų įnašas į psichoanalizės teoriją ir metodo raidą toli gražu neapsiriboja pasyviu vyrų smalsumo, tyrinėjimų bei gydymo objekto vaidmeniu. Šios moterys laukia tinkamo mūsų įvertinimo ir turi užimti deramą vietą istorijoje. Kuriam laikui

jos buvo pamirštos arba tapusios nematomos, inkorporavus jas į vyrų paradigmas ir diskursus.

Straipsnis sumanytas kaip moteriškojo diskurso dalis. Jis realizuoja pastangas pažvelgti į kultūros raidą per *moterų istorijas* ir išryškinti *moterų, kaip istorijos subjektų*, dalyvavimą joje.

Tuo pat metu norėtume išvengti ir supaprastinimų, tokių kaip galima prielaida, kad istorija, kuri pripažįsta ir atspindi moteris, yra tiesiog moteriškųjų dorybių istorija. Mūsų tikslas būtų pasiektas, jei parodytume, kad tarp psichoanalitikų praktikų, kaip ir tarp psichoanalizės mokslo kūrėjų, nuo pat pradžių netrūko garsių ir kūrybingų moterų. Tiesą sakant, čia jų randame gal net daugiau nei kitų palygintinų profesijų.

Psichoanalizė yra turbūt vienintelė profesija, kurios įvaldymo procesas – tai kontinuumas nuo analizuojamojo arba kliento patirčių iki praktikuojančio specialisto kompetencijos ir eksperto statuso igijimo. Daugelis moterų klienčių sėkmingai perėjo kraštutinius šio spektro taškus: Ema Ekštein, Sabina Špilrein, Lu Andreas-Salomė, Helen Deuč, Eva Rozenfeld, jauniausioji Z. Froido dukra Ana Froid. Šis neišsamus sąrašas datuojamas tuo laiku, kai moterims buvo ypač sunku įsigyti profesiją. Teiginys, jog „psichoanalizė – tai moterų profesija“, turi daugiau negu lašą tiesos.

Lygiai taip pat sunku būtų laikyti tokias galingas ir nepriklausomas moteris, kaip Lu Andreas-Salomė ar Mari Bonapart, paprastais pėstininkais „berniukų“ šachmatų žaidime.

Taip prasideda psichoanalizės ir moterų raiškos joje istorija: moterys kaip pacientės isterikės buvo pirmos psichoanalitikų klientės, neretai labai talentingos. Būtent Z. Froido pacientės moterys privertė jį sutelkti dėmesį į moteriškąjį seksualumą ir šeimą, problemiška pažvelgti į „emocinio darbo“ sritis, kurios tradiciškai buvo „moterų reikalas“. Tada visiems netikėtai moterys pačios ėmėsi šios profesijos, įrodydamos, jog yra pakankamai talentingos, kad galėtų būti ne tik praktikuojančios analitikės, bet ir psichoanalizės mokslo kūrėjos.

Praejus šimtui metų nuo psichoanalitinio judėjimo pradžios, turime pagaliau pripažinti, jog moterys analitikės papildė psichoanalizės teoriją ir metodą fundamentaliomis išvalgomis, tapusiomis neatskiriamomis jos dalimi. Viena jų – Sabina Špilrein – turėjo lemiamą įtaką tiek K. G. Jungo, tiek ir

vėlyvojo Z. Froido pažiūrų formavimuisi ir pelnytai turi būti laikoma psichoanalizės mokslo klasike.

Isterija – moterų problema

Psichoanalizė, kaip ir feminizmas, atsirado kaip atsakas į „isteriškų moterų“ poreikius. „Isterija“ – moterų išgyvenimai, psichinės būsenos ir demonstruojami kūno simptomai kaip generalizuota reakcija į jų padėtį XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Vakarų visuomenėje ir šeimoje tapo tipišku kultūros simboliu.

Šiandien galima teigti, jog amžių sandūroje įprastam gydytojų vyrų požiūriui į isteriškas pacientės moteris buvo būdingi visi „žydinčio mizoginizmo“ bruožai, besireiškiantys elgesio būdų ir gydymo metodų pasirinkimu: išlaikoma moralinė distancija, demonstratyvus atsiribojimas nuo isterikių, ginekologinės isterinių simptomų kilmės teorijos ir net taikomos chirurginės intervencijos...

Viena vertus, „isterijos“ etiketė buvo kaip tam tikrą visuomenės požiūrį į moteris pateisinantis stereotipas, gynybos priemonė nuo moterų aspiracijų ir stiprėjančio protesto, kylančio organizuoto moterų judėjimo bei jo keliamų lyčių lygybės ir aktyvios moterų raiškos visuomenėje reikalavimų fone.

Antra vertus, „isterija“, amžių sandūroje išplitusi kaip tikra socialinė epidemija, yra ir tam tikra pačių moterų išrasta strategija, pasipriešinimo (pasyvaus) vyrų dominavimui forma. Galime mėginti įsivaizduoti, koks įžeistas ir pažemintas turėjo jaustis „mokslo vyras“, susidūręs su chroniškais, sunkiai paaiškinamais ir nuolat kintančiais simptomais, visais tais iššūkiškais, metamais jam pacientės isterikės. Ne veltui ilgiausią J. Breuerio ir Z. Froido „*Isterijos studijose*“, knygoje, išleistoje 1895 m., Z. Froido skyrių apie psichoterapiją galime laikyti kaip vadovą daktarui, pasiryžusiam pradėti valios kovas su savo pacientais ir jas laimėti.

Nors pirmoji feministinės istoriografijos banga buvo linkusi vaizduoti moterį isterikę kaip pasyvią autoritetu ir valdžia piktnaudžiaujančių vyrų gydytojų auką, vėliau prieita ir prie kitokių išvadų. Diana Hanter teigia, kad „*feminizmas – tai transformuota isterija arba tiksliau – isterija yra feminizmas be bendradarbiavimo tinklo išoriniame pasaulyje*“. Labiau akcentuodama lyties tapatumo klausimą nei socialinę galią, Džein Gelop svarsto: „*Jei feminizmas kvestionuoja represyvius bei ribojančius lytiškumo išgyvenimo modelius, isterikė gali būti laikoma profeministe*“ (2).

Taigi isterija kaip socialinis reiškinys – tai moterų pasipriešinimo vyrų prievartai forma. Postmodernus mąstytojas Mišelis Fuko analizuoja prievartą kaip politinį fenomeną, kaip valdžios funkciją ir mechanizmą. Feministinė kritika perkelia šį

metodologinį principą į lyčių santykių plotmę (3, 7). Pritaikius jį mūsų analizei galima teigti, kad gydytojų ir jų isteriškų pacienčių „valių kova“, vyrų gydytojų pastangos „išgydyti“ isterikes ir šių pasipriešinimas amžių sandūroje atspindėjo tam tikrą būdingą to meto visuomenei lyčių tarpusavio sąveikos arba valdžios santykių tipą, kurį išskėlė ir padarė problemiška XIX a. pab.–XX a. pr. moterų judėjimas.

M. Fuko teigimu, esminis valdžios paradoksas yra tas, kad valdžia yra nematoma; ji visada anonimiška (7). Be to, valdžios poveikis pasirodo esąs efektyvesnis tuomet, kai prievarta taikoma ne asmens kūnui, bet jo sielai. Patriarchalinės visuomenės struktūros ir institutai įtvirtina vyrų valdžią – jie „padaryti iš vyrų vyrams“ ir realizuoja *vyriškąjį diskursą*. Diskursas – visada fakto ir fantazijos derinys; diskursas – tai „*suinteresuotas kalbėjimas*“.

Suinteresuotoji „vyriška logika“ negali pripažinti moteriškojo subjektyvumo, „beprotiško moteriškojo kitoniškumo“, kūniškosios būties ir kultūros suvokimo būdo. Ji stengiasi prievartos būdu likviduoti visa, kas neatitinka vyriškojo diskurso reikalavimų, „išgydyti“, paaiškinti ir subordinuoti racionalizuotoms sąmonės struktūroms. Vyriškojo diskurso požiūriu, moteris turi „prisipažinti“, pasiaiškinti. XIX a. pabaigoje viena svarbiausių „prisipažinimo“ sričių tapo moteriškasis seksualumas (7). „Prisipažįstanti moteris“ kaip įdėmaus tyrinėjimo objektas – tai subjektyvumas, atveriantis savo kūniškumo (seksualumo) paslaptis Kitam, vyrui teisėjui, gydytojui, analitikui. *Jis* klausosi slaptų, uždraustų moteriškųjų fantazijų, svajonių ir teisia *jos* troškimus (7).

Tokiame kontekste atsirado ir skleidėsi Z. Froido psichoanalizė. Tačiau turime pripažinti, jog paties Z. Froido požiūris į isteriją ir isteriškas pacientės ženkliai skiriasi nuo daugumos jo amžininkų, vyrų gydytojų. Jam būdingas ypatingas gebėjimas išgirsti žmogaus sielos istoriją ir ją traktuoti atskirai nuo kūno negalių ir simptomų.

Z. Froido analizė atskleidžia sergančios moters vaidmenį kaip funkciją tos labai konfliktiškos padėties, kurioje ji yra atsidūrusi. Isterijos simptomai – tai kompromisas tarp noro pabėgti nuo neišsprendžiamo konflikto ir protesto prieš neįmanomą jos poziciją. Tai pasyvus pasipriešinimas socialinių ekspektacijų sistemai, sukonstruotai aplink jos lytį. Ji tuo pačiu metu yra ir tos kultūros produktas, ir pasmerkimas bei kaltinimas.

Vaizduodamas moterį, kuri dar vaikystėje atrado, jog liga leidžia jai tikėtis to dėmesio ir privilegijų, kurių kitaip ji gauti negali, Froidas parodo, kaip tokia moteris nesąmoningai naudoja savo ligą „*santuokoje su nedėmesingu ir neįtraučiu vyru, kuris savo tikslams pajungia jos valią, negailestingai*

išnaudoja jos gebėjimą dirbti ir nė neketina apipilti jos nei savo dėmesiu, nei pinigais“ (1).

Europoje vykstant Pirmajam pasauliniam karui, išryškėjo „vyriška isterija“. Pastebėta, kad panašų „bejėgiškumą ir autonomijos stoka“ apkausuose rodo kareiviai vyrai. Isterija pradėta asocijuoti su nesąmoningu asmens pasipriešinimu neišmanomoms gyvenimo sąlygoms, pradėta suvokti kaip pasyvaus protesto forma, nesusijusi su gimdos turėjimu ar neturėjimu.

Moteris, kuri išrado psichoanalizę: Berta Papenheim

Z. Froidas mėgo pabrėžti, kad psichoanalizę išrado kas nors kitas, bet ne jis. Tas asmuo, anot Froido, buvęs Jozefas Breueris, vyresnysis jo kolega ir mentorius, o psichoanalizę atsirado Breueriui gydant *Aną O.* (Bertą Papenheim). Z. Froidas įtikino J. Breuerį užrašyti Bertos gydymo istoriją, kuri ir buvo išspausdinta 1895 m. kaip pirma „*Isterijos studijų*“ dalis.

„*Isterijos studijose*“ J. Breueris papasakojo istoriją apie ilgą ir komplikotą bendradarbiavimo su paciente procesą, kuriame jis atrado „gydymą kalbant“, J. Breuerio ir Z. Froido iš pradžių vadintą „katartiniu gydymu“. Taip atsirado psichoanalizė – kaip glaudaus ir intensyvaus, emociškai nuspalvinto gydytojo ir pacientės bendradarbiavimo išdava, abiejų – gydytojo ir jo talentingos pacientės – pastangų rezultatas.

Vėlesniuose liudijimuose Z. Froidas mielai pripažindavo abiejų veiksmo dalyvių – J. Breuerio ir Bertos Papenheim – nuopelnus. Pats Z. Froidas, dalyvavęs šiame procese daugiau kaip stebėtojas, padarė išsamias teorines išvadas, turėjusias reikšmės visai tolesnei psichoanalizės raidai.

Tai, kas patraukė jaunojo Z. Froido dėmesį ir padarė šį isterijos gydymo atvejį tokį reikšmingą, buvo aplinkybės, išryškinusios (nesąmoningą) gydytojo asmenybės atsaką į pacientės seksualumo apraiškas. Žvelgiant iš laiko perspektyvos matyti, kad *Anos O.* „atvejis“ sujungia visus psichoanalizei būdingus elementus, t. y. *seksualumą, išstūmimą ir perkėlimą*, arba „*perkėlimo meilę*“ (*transference love*) (1).

Pats Z. Froidas nuoširdžiai tikėjo, kad, skirtingai nuo daktaro J. Breuerio, jis niekada nepatirs tokių santykių su pacientais komplikacijų kaip J. Breueris su Berta Papenheim. Tuo metu rašytuose laiškuose savo sužadėtinei Martai Berne Froidas tai garantuoja. Įdomu, jog ši, sprendžiant iš to laikotarpio susirašinėjimo, aiškiau supranta aistras, cirkuliuojančias tarp daktaro ir jo pacientės, ir gana skeptiškai vertina savo sužadėtinio įsitikinimą (1).

Laikas parodė, jog ji buvo teisi: J. Breuerio ir Bertos Papenheim santykiai atskleidė ir iliustravo

universalų *perkėlimo*, arba *perkeltos meilės*, fenomeną, išsiskleidžiantį analitinių santykių erdvėje. Paties Z. Froido įžvalgos, įgytos stebint J. Breuerio ir Bertos Papenheim santykių dinamiką, palaikė jį vėlesniais praktikos metais gydant moteris isterikes ir susidūrus su panašiais sunkumais.

Kartu su *Anos O.* „atveju“ buvo atskleistas universalus psichoterapinio proceso dėsnis, psichoanalizės terminijoje žinomas kaip *perkėlimas (transfer)*. Tačiau prirėkė nemažai laiko ir pastangų, kad būtų iki galo suvoktas jo teorinis reikšmingumas praktinės implikacijos psichoanalizės metodui bei technikai.

1909 m. laiške K. G. Jungui Z. Froidas užsimena apie tai, ko sakosi dar negalįs atskleisti „priešiška nusiteikusiai publikai“, o būtent, kad *išgyjama per meilę*. Straipsnyje „*Pastabos apie perkėlimo meilę*“, išspausdintame 1915 m., Z. Froidas atvirai pareiškia, kad perkėlimas, kad kurio analizė tiesiog negalima, nėra tolygus meilei, bet meilė, viena aštriausių ir intensyviausių jo formų, padeda analitikui gydyti efektyviausiai. Paciento troškimus ir meilės pasiilgimą būtina palaikyti kaip jėgas, skatinančias jį analizės procese atlikti vidinį darbą ir *keistis*. Tačiau vienintelis teisingas požiūris į paciento išgyvenamą meilę – tai suvokti ją simboliškai, pabrėžiant pasipriešinimo analizei aspektą, bet ir nepa-neigiant tos meilės autentiškumo (1).

Kaip galima būtų trumpai nusakyti *perkėlimo* fenomeno esmę? Analitinio gydymo metu neišvengiamai kyla emocijų procesas, kuris visu kuo yra panašus į meilę. Suprojektuotas į gydytojo ir paciento santykius, jis sukuria sąlygas pacientui pasveikti, tačiau tai – skausminga ir neretai pavojinga patirtis, stipriai paliečianti abu proceso dalyvius, verčianti pasinerti į vienas kito pašamonę ir jausmus. Gydymo sėkmė daug kuo priklauso nuo to, kiek analitikui pavyksta šį procesą suvaldyti.

Dviejų žmonių meilė visuomet siekia abipusiškumo, seksualinio ryšio „čia ir dabar“. To paties trokšta ir analizės procese kylanti meilė; ji yra analitiko ir paciento abipusio *sugundymo* pagrindas. Tačiau ši meilė jokių būdu neturi būti tiesiogiai išgyventa kaip seksualinis ryšys. Erotinis perkėlimas, atsirandantis analitiko ir paciento santykių kontekste, turi būti *išaukštintas* ir išgyventas simboliškai, tik tada *perkelta meilė* turės gydomąją galią.

Dėl kokios priežasties kyla perkėlimo meilė ir kodėl ji pripažįstama gydymo metodo dalimi, o ne apmaudžia santykių komplikacija, kaip galima būtų nuspręsti neįsigilinus? Pirmiausia todėl, kad *perkelta meilė* ateina iš paciento vaikystės; iš esmės ji nepriklauso analitiko paciento santykiams, o yra tiesiog į juos *perkeliamas*. Infantilių emocijų projekcija į suaugusio asmens patiriamą jausmą leidžia iš naujo išgyventi vaikystėje patirtas psicho-

seksualines traumas ir analitikui padedant jas įveikti. Šis procesas ir skatina „išgijimą“ – didesnę emocinę brandą, sąmonės ir pasąmonės turinių integraciją bei Ego sustiprėjimą (konsolidaciją).

Nepatenkinti vaikystės emociniai poreikiai suaugusio žmogaus gyvenime kuria įtampą tarp jo ar jos sąmonės ir pasąmonės bei neigiamai veikia socialinį prisitaikymą. Tačiau suaugusio žmogaus sąmonei jie yra sunkiai pasiekiami, nes buvo *išstumti* į pasąmonę. Jie gali vėl iškilti į paviršiu, būti išgyventi, išgryninti ir transformuoti tik *perkėlimo* procese, per meilę analitikui. Visai panašiai kaip vaikystėje šie išgyvenimai turi būti pasidalyti tarp dviejų žmonių.

Svarbu pridurti: sėkmingas *perkeltos meilės* išgyvenimas ir jos simbolinis įprasminimas skatina išgijimą. *Išgijimą*, bet ne *laimę*. Juk meilė čia negalima, kaip nepasiekiamo ji buvo vaikystėje...

Perkeltos meilės išgyvenimo ir viso analitinio gydymo sėkmė priklauso nuo abiejų poros dalyvių pastangų, tačiau didžioji atsakomybės dalis gula ant analitiko pečių. Pasąmonės projekcijų būdu pacientas apdovanoja savo daktarą neribota galia ir autoritetu panašiai kaip vaikas laiko visagaliais savo gimdytojus pats tapdamas atviras įtakoms, priklausomas ir lengvai pažeidžiamas. Gydytojo poelgis, jo silpnumas ar atsitiktinė klaida gali turėti lemiamą įtaką paciento likimui.

Bet kokia yra Bertos Papenheim, skirtingai nuo *Anos O.*, reikšmė psichoanalizei? Ar ji tiesiog buvo kaip gera proga teorijai sukurti? Šiandien egzistuoja tvirtas įsitikinimas, kad, jei ne ši nepaprasta moteris ir kiti pacientai, tokie pat talentingi ir narsūs kaip ji, gebantys vadovauti gydymui, imti proceso kontrolę į savo rankas, sugundyti ir apkvailinti daktarus, nuvesti juos į fantazijų, tiesos ir paklydimų pinkles, psichoanalizė niekada nebūtų išvydusi dienos šviesos.

Ypatingo dėmesio verta ir pritrėnkianti dialektika, sunkiai suvokiamas skirtumas tarp žavios, bet sutrikdytos jaunos merginos iš buržuazinės šeimos ir aktyvios feministės filantropės, kokią Bertą Papenheim prisimena istorija. J. Breuerio ir savo pačios pastangų dėka išgijusi nuo neurozės, moteris nugyveno iškilų aktyvios kovotojos už moterų teises gyvenimą: ji tapo „*pasisekusia isterike*“.

Be kitų dalykų, Berta Papenheim išvertė į vokiečių kalbą Meri Vulstonkraft „*Moterų teisių pažeidimą*“ (gera paralelė Z. Froido Dž. S. Milio veikalo „*Moterų emancipacija*“ vertimui) ir parašė dramą „*Moters teisė*“, kurioje pabrėžė politinį, ekonominį ir seksualinį moterų išnaudojimą (1).

Viena jos bendražygių vaizdžiai apibūdina Bertą Papenheim: „*Šioje moteryje gyveno vulkanas... ji mąstė tik apie dalykus, kurie tiesiogiai siejosi su jos tikslais. <...> ji juto šių kovų tragiz-*

ma... Jos pasipriešinimas prievartai prieš moteris buvo jai beveik fiziškai juntamas skausmas. Iš čia aistringa jos kova prieš baltąją vergiją“ (1).

Reikia pažymėti, kad Berta Papenheim – moteris, kuri išrado psichoanalizę, toli gražu ne vienintelė vėlesniais metais pasirinkusi aktyvios feministės gyvenimo būdą. Panašu, kad kovotojos už moterų teises ir lygias galimybes kelias – gana tipiška Z. Froido pacienčių „paraleli karjera“.

Berta Papenheim iškilo 1890-ųjų m. pabaigoje ir įėjo į istoriją kaip „pirmoji šiuolaikinės Vokietijos socialinė darbuotoja“. Taip ji buvo tituluojama, nors pati nedviprasmiškai reiškė priešiškomą socialiniam darbui kaip profesijai. Galime tik spėti, ar tikrai gydymasis pas J. Breuerį sukūrė pagrindą vėlesniam aktyviam jos gyvenimui. Tačiau kiekvienas pasakytų, jog Berta Papenheim atrodė tokia pat nepanaši į *Aną O.* kaip drugelis į vikšrą. Ar „katartinis gydymas“ buvo jos kokonas – šito mes nežinome ir negalime tvirtinti (1).

Pirmoji moteris analitikė: Ema Ekšteina

Pirmoji moteris analitikė Ema Ekšteina savo santykius su psichoanalize pradėjo kaip pacientė isterikė. Prieš pradėdama praktikuoti pati, ši Z. Froido pacientė išgyveno daug krizių, tiesiogiai susijusių su jai taikytais gydymo metodais. Moteris pradėjo analizę pas Z. Froidą 1890-aisiais, o jos gydymo lemiamoji fazė greičiausiai skleidėsi tarp 1895 ir 1897 m., sutapdama su Z. Froido *sugundy-*mo teorijos paskelbimu ir sapnų svarbos atradimu.

Paskelbus spaudoje Z. Froido ir V. Fliso susirašinėjimą, Emos atvejis tapo geriau įžvelgiamas, o kartu atsiskleidė ir gydymo užkulisiai – ne itin elegantiška istorija apie moterį pacientę ir „du mokslo vyrus“.

1894 m. V. Flisas aplankė Z. Froidą Vienoje, apžiūrėjo Emą Ekšteina ir paskyrė jai nosies operaciją, turėjusią palengvinti kai kuriuos pacientės simptomus, daktaro manymu, susijusius su masturbacija... Atlikęs operaciją, V. Flisas sugrįžo į Berlyną. Tačiau dėl šios intervencijos moters būklė taip pablogėjo, kad Z. Froidas turėjo skubiai kvieštis kokį nors Vienos chirurgą. Įdomu, kad gyvybę Emai Ekšteina išgelbėjusi chirurgė buvo moteris (1).

Mėgindama sustabdyti kraujoplūdį, gydytoja išėmė iš pacientės nosies ertmės operacijos metu V. Fliso ten paliktą pusės metro marlės tamponą. Kai tamponas buvo ištrauktas, kambaryje pasklido tokia pūvančio kūno smarvė, kad Z. Froidas turėjo skubiai pasišalinti į kitą kambarį vėmti. Sugrįžtantį prie pacientės lovos jį pasitiko ironiški Emos Ekšteina žodžiai: „*Čia būta stipraus sekso*“ (1).

Dviejų savaitių susirašinėjimas kupinas nerimo. Z. Froidas rašo V. Flisui: „*Vadinasi, mes padarėme jai neteisybę; ji visai nebuvo nenor-*

mali“. Tačiau, kai pavojus gyvybei daugiau nebesia, Z. Froidas ir vėl imasi atsargaus manevravimo, svarsto galimas psichogenines Emos Ekšteino kraujavimo priežastis... (1).

Šioje istorijoje matome Z. Froidą, atsidūrusį labai nepatogioje padėtyje. Jis turėjo laviruoti tarp V. Fliso ir Emos Ekšteino, tarp V. Fliso ir kitų daktarų, kurie perėmė šį atvejį beveik fataliai kritišku momentu. Z. Froidas priverstas rinktis, kieno jis pusėje. Galų gale jis ryžosi „paaukoti“ moterį, bet išsaugoti artimus santykius su savo draugais, kolegomis ir autoritetais – kitais vyrais.

Emos Ekšteino gydymo istorija iškelia lojalumo klausimą ir išryškina Z. Froido, kaip šios srities pionieriaus, padėties nestabilumą, jo poreikį turėti kitų vyrų gydytojų, medicininės visuomenės apskritai palaikymą. Matome Z. Froido prisirišimą prie V. Fliso ir jo medicinos žinių idealizavimą (kaip ir medicininę žinių apskritai, įskaitant ir savo paties). Ši istorija atskleidžia ir Z. Froido patiriamą *perkėlimą* santykiuose su vyresniuoju kolega ir draugu V. Flisu, nuo kurio asmens ir beprotiškų medicininę idėjų tuo metu buvo priklausomas, ir palengva ateinančių nusivylimą „Berlyno išminčiumi“. Emos Ekšteino gydymo istorijos vingiuose Z. Froidas sprendžia nelengvą uždavinį – likdamas ištikimas psichoanalizei, jis turi išteisinti ne tik savo *profesiją*, bet ir savo *lytį*.

Tačiau Emos Ekšteino ir jos analitiko santykiai atlaikė išbandymus. Moteris tęsė analizę pas Z. Froidą, o vėliau pati tapo analitike. Manoma, kad ji ir buvo ta pacientė, kuri, atbudusi iš hipnozės transo, apkabino Z. Froido kaklą ir švelniai jį pabučiavo, tuo įtikindama, jog *perkėlimo* fenomenas neapsiriboja J. Breuerio ir jo pacientės santykiais...

Ema Ekšteino taip pat figūruoja psichoanalizės istorijoje kaip *Irma*, arba Z. Froido aprašytas *Irmos atvejis*. Susapnuotas garsusis *Irmos* sapnas simboliškai pradėjo svarbų psichoanalizės etapą, susijusį su sapnų reikšmės atradimu ir jų panaudojimu analizėje (1). Turime pagrindo manyti, kad šios pacientės ir jos gydytojo Z. Froido bendradarbiavimas daug ko išmokė juos abu. Teisus, matyt, yra tyrinėtojas Kornelijus Kastoriadis, teigdamas, kad būtent santykiai su pacientais padarė Z. Froidą tuo žmogumi, kurį verta prisiminti (1).

Pirmoji moteris teoretikė: Sabina Špilrein

Sabina Špilrein – pirmoji moteris analitikė, kurios teoriniai darbai turėjo lemtingą įtaką psichoanalizės raidai. Ji ne tik pradėjo savo santykius su psichoanalize kaip pacientė, bet ir susiformavo kaip analitikė, išnirdama iš „analitinio trikampio“, kurį, be jos, sudarė Zigmundas Froidas ir Karlas Gustavas Jungas – du žymiausi psichoanalizės kūrėjai. Šiai nepaprastai moteriai buvo lemta tiesiogiai

veikti ir vieno, ir kito teorijų raidą, tačiau nė vienas jų tiesiogiai nepripažino išskirtinio jos idėjų reikšmingumo psichoanalitinio diskurso kūrimui.

To meto kontekste Sabina Špilrein išsiskiria ypatingu mąstymo savarankiškumu, asmenybės ryškumu ir nepriklausomybe. „Spielrein“ reiškia „teisingą, švarų žaidimą“. Būtent šie žodžiai trumpai ir tiksliai apibūdina visą šios moters gyvenimą.

Karlas Gustavas Jungas autobiografinėje knygoje „*Prisiminimai, sapnai, apmąstymai*“, savo ilgo gyvenimo pabaigoje prisimindamas pacientės moteris, apmąstydamas ir įvertindamas jų reikšmingumą analitinės psichologijos teorijos bei metodo raidai, rašo: „*Dauguma mano pacienčių buvo moterys. Dažniausiai jos išitraukdavo į darbą su nepaprastu sąžiningumu, supratimu ir inteligencija. Tai jų nuopelnas, kad aš sugebėjau atrasti naujus analizės būdus*“ (6).

„Atvejis“, kuris labiau nei bet koks kitas pastūmėjo K. G. Jungą ieškoti naujų analizės būdų, buvo pirmoji jo, kaip analitiko, pacientė, mūza, mylima moteris Sabina Špilrein. Ši moteris atskleidė jam daugybę reikšmingų dalykų, tarp kurių archetipai *Persona*, *Anima*, *Šešėlis* ir kiti, neatsiejami *Jungo analitinės psichologijos* teoriniai konstruktai.

Sabina Špilrein: ankstyvoji biografija

„*Daug kas turi būti sugriauta, kad nauja būtų sukurta*“. (Sabina Špilrein)

Sabina Špilrein gimė 1885 m. lapkričio 7 d. Rostove prie Dono, pasiturinčioje Rusijos žydų šeimoje. Jos tėvas buvo verslininkas. Motina turėjo universitetinį išsilavinimą, buvo aktyvi, daug keliaujanti moteris. Ji dėjo daug pastangų, kad duktė kuo ilgiau nieko nesužinotų apie seksualumą, net pasiekė, kad biologija būtų išbraukta iš Rostovo gimnazijos dėstomųjų dalykų sąrašo (1).

Nuo pat vaikystės Sabina Špilrein buvo apžavėta „didžiojo kūrimo“ idėjos. Ji atlikdavo chemijos eksperimentus su įvairiais induose laikomais skysčiais, tikėdama, jog vieną dieną čia įvyks „didysis kūrimas“. „*Opus Magnum*“ – labai alchemiška, labai jungiška, ar ne? Analizuodama savo „atvejį“, vėliau S. Špilrein parodė, kaip domėjimasis mokslais kyla iš poreikio augant turėti būtinų žinių apie seksualumą.

Jau vaikystėje ji kentėjo nuo sunkios (trauminės?) neurozės, o vėliau išgyveno psichotini epizodą. Dėl šios priežasties 1904 metų rudenį paguldyta į Biurholclio kliniką Ciūriche. Jos gydytoju buvo paskirtas jaunas psichiatras Karlas Gustavas Jungas. Klinikoje Sabina Špilrein praleido devynis mėnesius ir jau 1905 m. balandį, dar prieš oficialiai ją išrašant iš ligoninės, įstojo į Ciūricho universitetą studijuoti medicinos. 1910 m. Sabina Špilrein sėkmingai apgynė medicinos daktaro disertaciją.

Taip prasideda nepaprasta jos gyvenimo istorija: Sabina Špilrein yra ir pirmoji psichiatrinės klinikos (hospitalizuota) pacientė, per psichoterapinį gydymą sklandžiai pakeitusi palatą į auditoriją, puičiai užbaigusi medicinos studijas ir tapusi analitike bei šio mokslo teoretike. Kaip pabrėžia Hugo Betelheimas, negalime pamiršti, jog svarbiausias Sabinos Špilrein ankstyvosios jaunystės įvykis buvo tai, jog nesvarbu, kas atsitikę tarp jos ir K. G. Jungo, „tai“ ją išgydė (1).

Analitinis trikampis

Kaip galėtume trumpai papasakoti jauno gydytojo K. G. Jungo, jo pacientės S. Špilrein ir Z. Froido istoriją?

Iš Sabinos Špilrein laiško Z. Froidui, 1909: „(...) jis man pasakė: „Protai kaip tavo veikia mokslo raidą. Tu turi tapti psichiatre“. Aš prabilau apie moterų lygybę ir intelektinį savarankiškumą, į tai jis atsakė, kad aš esu išimtis (...)“ (2).

To, kad moterų mokslininkų lygybė vyrams buvo to meto išimtis, o jų subordinacija – taisyklė, įrodinėti nereikia. Tačiau gydytojo ir jo jaunosios pacientės santykiai klostėsi gana neįprastu būdu. Jų intelektinis bendrumas, beveik telepatinis ryšys, karštos teorinės diskusijos, kurių metu buvo apčiuopiami ir įvardijami sielos gyvenimo momentai, glaudžiai susipynė su ne mažiau intensyviais erotiniais ir mistiniais išgyvenimais.

Sprendžiant iš laiškų ir Sabinos Špilrein dienoraščių, apie 1908 m. romanas pasiekė pavojingos įtampos zoną (2). Merginos tėvai netikėtai gauna anoniminį laišką, kuriame jie prašomi atsiimti iš Ciūricho dukterį, kuriai čia gresia rimti pavojai. Manoma, kad laišką parašė K. G. Jungo žmona Ema Jung. Sabinos Špilrein motina prašo daktarą pasiaiškinti. Ji atvyksta į Ciūrichą, tačiau šis atsako ją priimti. Vietoje to rašo jai laišką, kuriame iškelia reikalavimą mokėti jam honorarą už dukters gydymą: „... aš nesijaučiu profesiskai išpareigojęs, nes niekada nereikalavau honoraro“. Jei honoraras bus mokamas, tuomet „...jūs galite tikėtis, kad aš gerbsiu savo, kaip gydytojo, pareigas bet kokioms aplinkybėms esant“. Priešingu atveju „...niekas negali sukliudyti dviem draugams elgtis taip, kaip jiems patinka“ (1, 2). Skandalas.

Susidūrusi su elgesiu, kurį sunku pavadinti kitaip kaip tik išdavyste, S. Špilrein renkasi apginti K. G. Jungą, kad apsaugotų pati save. Po aštuoniolikos mėnesių ji rašo: „Svarbiausia man buvo išsaugoti savo idealą“. Parodydama subtilų pajutimą to, kas dera, ji kreipiasi į Z. Froidą kaip į vyresnį, kaip į mokytoją – į tėvo instituciją, kurios sprendimams, ji jaučia, Jungas turės paklusti.

Bijodamas viešo skandalo, galinčio pakenkti jo reputacijai, K. G. Jungas bando užbėgti nepagei-

daujamiems įvykiams už akių, taip pat rašo Z. Froidui skųsdamasis savo pacientės „neurotiniu nedėkingumu“, kilusiu vien dėl to, „kad atsakiau sau malonumą leisti jai pagimdyti nuo manęs vaiką“ (1).

Z. Froidas kratosi teisėjo vaidmens, jis malonus S. Špilrein, tačiau akivaizdžiai palaiko savo mylimą mokinį ir numatomą psichoanalizės sosto paveldėtoją. Iš Z. Froido laiško K. G. Jungui: „Tos moterys, tie psichologiškai tobuli būdai, kuriuos jos naudoja žavėdamos mus, kol pasiekia savo tikslus, yra vienas didžiausių gamtos stebuklų. Tačiau, kai tikslai pasiekti arba paaiškėja priešingybė, vaizdas stulbinamai keičiasi“.

„Šie dalykai išmoko mus išsiugdyti storesnę odą ir įveikti 'kontraperkėlimą', kuris galų gale yra nuolatinė problema; jie moko mus eliminuoti mūsų pačių afektus ir pasiekti pranašumą; jie yra „slaptas palaiminimas“ (2).

S. Špilrein rimtai priima Z. Froido pamokymus „užgniaužti šią meilę“. Ji ir pati supranta, jog yra pavojingai susipynusių aplinkybių rezginio centre, tačiau laiškuose Z. Froidui ji išdėsto savo pačios įvykių versiją, patvirtindama ją K. G. Jungo meilės laiškais, kitais dokumentais. Froido garbei reikia pripažinti, kad jis parodo nemažą lankstumą peržiūrėdamas savo pradinę įvykių ir santykių hipotezę, paremtą daugiausia K. G. Jungo tvirtinimais ir interpretacijomis.

Po keleto dienų K. G. Jungas jau gali raportuoti Z. Froidui, kad „pacientė išsilaisvino iš perkėlimo neurozės gniaužtų pačiu priimtinausiu būdu“. Tas „priimtinausias būdas“ reiškia štai ką. Ji iškelia sąlygas: K. G. Jungas turi raštiškai atsiprašyti jos tėvų, raštu viską prisipažinti Z. Froidui, be to, ji pageidauja gauti raštišką Z. Froido patvirtinimą, kad K. G. Jungas tikrai jam pripažino. K. G. Jungas sutinka su visais reikalavimais.

Iš K. G. Jungo laiško Z. Froidui: „Aš įsivaizdavau, kad dalyvauju teoriniame pokalbyje, tačiau, žinoma, viduje slėpėsi Erotas. Visus kitus norus ir viltis aš priskyriau savo pacientei, nematydamas to paties savyje. (...) Pagautas šios iliuzijos, aš padariau save savo pacientės seksualinių troškimų auka...“ (1).

Z. Froidas savo ruožtu pareigingai parašo S. Špilrein atsiprašymo laišką, pabrėždamas, kad tokiu delikačiu klausimu jis visada esąs damų pusėje... Laiške skaitome ir šiuos žodžius: „Prašom priimti mano nuoširdžią simpatiją dėl jūsų deramai pasirinkto būdo, kuriuo ši konfliktą išsprendėte“. Taigi įsivyruoja taika.

Gavusi moralinę paramą iš paties Zigmundo Froido, Sabina Špilrein ne tik rado jėgų įveikti krizę, bet ir patekėjo psichoanalizės padangėje kaip pirmo ryškumo žvaigždė, viena psichoanalizės / analitinės psichologijos teoretikių. Nepriklausoma

nuo nė vienos iš dviejų ilgainiui konfliktuojančių partijų, ji kaip lygi su lygiais susirašinėjo su abiem iškiliaisiais psichoanalizės mokslo vyrais. Skaitydami jos laiškus įsitikiname, jog laikė savo pareiga priminti tiek K. G. Jungui, tiek Z. Froidui, jog jų teorijos turi daugiau bendro nei skiriančio ir naujojo „mokslo apie sielą“ raidos labai neprivalo atsiriboti viena nuo kitos. Istorija patvirtino Sabinos Špilrein išvalgas.

Sabinos Špilrein dienoraščiai ir laišakai, leidžiantys ne tik atkurti įvykių seką, bet ir giliau pažvelgti į tuos įvykius motyvuojančias priežastis, tai ypatingos jėgos, dvasinio skausmo ir šviesos pripildyti žmogiškųjų aistrų išgyvenimo dokumentai. Nuostabą kelia ir ypatinga šios nepaprastos moters tvirtybė siekiant „satisfakcijos“, kai paliečiama garbė. Ypatingas jos sugebėjimas priversti mylimą asmenį atitaisyti klaidą ir vėl pasielgti garbingai, taigi ir vėl atrasti prarastas iliuzijas apie patį save. S. Špilrein atsisako būti „aplinkybių auka“; ji aktyviai kuria įvykius, santykius, prisiimdama atsakomybę už savo pačios likimą.

Zigfridas ir kiti vaikai

Sabinos Špilrein ir K. G. Jungo santykių istorija dar kartą iškelia analitiko ir paciento partnerystės ir abipusės priklausomybės temas. Suaktualinamas analitiko atsakomybės, pagarbos ir lojalumo pacientui reikalavimas, naujai iškyla analitiko ir paciento vaidmenų teorinio įprasminimo būtinybė. „Lygiai taip, kaip egzistuoja meilė perkėlimas, egzistuoja ir meilė kontraperkėlimas“, – pažymi K. G. Jungo analitikas Aldo Karotenuto (2).

Tai taip pat naujo diskurso kūrimas moterų ir vyrų santykių plotmėje. Aldo Karotenuto knygoje „Paslėpta simetrija: Sabina Špilrein tarp Froido ir Jungo“, analizuodamas S. Špilrein ir K. G. Jungą siejusių jausmų prigimtį, cituoja Hėgelį, kuris jaunystės metais yra parašęs puikių puslapių apie meilę. Hėgelis teigia: „Tikra sąjunga arba teisinga meilė egzistuoja tik tarp gyvų būtybių, kurios panašios valdžios ir jėgos aspektu ir todėl viena kitos akyse yra gyvos būtybės bet kuriuo požiūriu; jokiū būdu jie nėra mirę vienas kitam“ (2).

Analitinėje situacijoje, ypač pradžioje, jokios simetrijos negali būti iš principo. „Nelygios meilės“ santykiai vienodai paveikūs tiek paciento, tiek ir analitiko asmenybei: prisilietus ugnies – gyvų kito asmens afektų ir fantazijų – negalima nenudegti. Iškyla archetipinė „sužeisto gydytojo“ tema, kurią vėliau K. G. Jungas išplėtojo pateikdamas kaip tipišką psichoterapinių santykių modelį. Karlas Gustavas Jungas įprasmina skaudžiai išgyventą meilę – kontraperkėlimą – kviesdamasis į pagalbą išmintingąjį mitologinį kentaurą Chitoną, kurio likimas tapo jo paties likimu. Mitas, anot

K. G. Jungo, yra tai, ko nebuvo niekada, bet kas vyksta nuolatos žmogaus sieloje.

Iš K. G. Jungo laiško Sabinai Špilrein: „Gražink man šią mano agonijos valandą bent kiek tos meilės ir kaltės, ir altruizmo, kuri tau įstengiau duoti tavo ligos laiku. Dabar aš esu tas, kuris serga“. Laiškas parašytas praėjus keletui dienų, kai K. G. Jungo žmona Ema pagimdė jam ilgai lauktą sūnų Frančą. Tuo metu jis jautėsi balansuojąs ant psichozės ribos. Kai kurie autoriai laiko tai įrodymu, jog Zigfrido – jų abiejų kūdikio – fantazija iš tiesų buvo jų abiejų fantazija, kaip tvirtino S. Špilrein, o K. G. Jungas bandė paneigti (1).

S. Špilrein visada pabrėžė, kad, kalbėdama apie jų abiejų fantazuojamą kūdikį, Saulės herojų Zigfridą, kuris sujungtų arijų ir semitų rases bei taptų naujuoju žmonijos išvaduotoju nuo tamsos ir blogio, ji visada turėjusi omenyje ne realų kūdikį, o simbolinę, transcendentuotą realybę. Savo svarbiausiam teoriniame darbe (jį nusiuntė K. G. Jungui) „Apie griovimo vaidmenį kūrimo procese“ („*Destruction as a Cause of Coming to Being*“) Špilrein rašo: „Mano mielas, priimk mūsų meilės vaisių, studiją, kuri ir yra tavo mažasis sūnelis Zigfridas. (...) Zigfridas suteikė man kūrybinį įkvėpimą, nors jam ir lemta gyventi Prozerpinos šešėliu pasaulyje. Aš nenoriu drumsti tavo taikos ir ramybės; priešingai, mano disertacija skirta kiek galint daugiau prisidėti prie tavo gerovės“ (2).

Praėjus dešimčiai metų nuo jų romano pabaigos, K. G. Jungas rašė S. Špilrein: „S. meilė J. priverstė pastarąjį aiškiai suvokti kažką, ką jis tik miglotai nujautė iki tol: pasąmonėje slypinčią jėgą, kuriančią asmens likimą, jėgą, kuri vėliau atvedė jį prie didžiausios svarbos dalykų atradimo. Ryšys turėjo būti „sublimuotas“, antraip tai būtų jį nuvedę į beprotybę (pasąmonės konkretizaciją). Kartais reikia būti nevertam vien todėl, kad galėtum gyventi toliau“ (1, 2).

Nevertas jis buvo, ir geriausiai tai žinojo pati Sabina Špilrein. Žaidimas turi būti „švarus“, ar ne? Jos garbei reikia pasakyti, kad jos žaidimas buvo ir liko švarus. K. G. Jungas buvo pirmoji jos meilė, ir ji ilgus metus kovojo su pavergiančia tos meilės galia. Mums gali būti sunku patikėti tuo, ką liudija Sabinos Špilrein laišakai ir dienoraščiai, ypač kai turima omenyje psichotini sukretimą patyrusią vos dvidešimt kelerių metų moterį, gyvenančią svetimame krašte. Jos asmeniniai dokumentai atspindi skausmingą, tvirtą, nuolat kartojamą apsisprendimą nesiekti išitvirtinti šio vyro gyvenime, šalia jo („...pirmoji meilė nekelia reikalavimų“), bet eiti savo pačios pasirinktu keliu.

Šiame kontekste įdomi viena Z. Froido pastaiba, visai jam nebūdingas atsakas moteriai, klausiančiai, ar jai turėti vaikų. Analizuodamas vieną jos

Zigfrido serijos sapnų, Froidas pabrėžia: „*Jūs žinote, galėjote turėti tą kūdikį, jei būtumėte norėjusi, bet koks tai būtų jūsų talento ir laiko gaišinimas etc., etc.*“ (1). Šie žodžiai nuskambėjo kaip aukščiausiais įvertinimas, jie drąsino ir teikė jėgų.

Įnašas į psichoanalizę

Iš Sabinos Špilrein dienoraščio, 1909: „*Ta nemirtinga frazė: 'Aš dalelė tos jėgos, kuri amžinai trokšta blogio ir amžinai kuria gėrį'. Demoniška jėga, kurios esmė – griovimas (blogis), kartu yra ir kūrybinė jėga, nes iš dviejų individų sugriovimo randasi naujas individas. Tai ir yra seksualinis potraukis, kurio prigimtyje slypi griovimo poreikis, individo trauka į savęs sunaikinimą. Būtent dėl šios priežasties jis turi nugalėti tokį stiprų kiekvieno žmogaus pasipriešinimą*“ (2).

Kokie Sabinos Špilrein darbai pelnė šiai talentingai moteriai mokslo teoretikės ir psichoanalizės kūrėjos vardą ir dovanavo jai nemirtingumą psichoanalizės klasikų panteone? Kokios psichoanalitinės idėjos, šiandien laikomos klasikėmis, turi pradžią jos darbuose?

1911 metais, stebint Eugenui Bliolieriui, Biurholclio klinikos vadovui, ir K. G. Jungui, ji apgina disertaciją tema: „*Psichologinis šizofrenijos atvejo turinys*“. Tais pačiais metais darbas buvo išspausdintas „*Jarbuch'e*“, svarbiausiame psichoanalitinio judėjimo metraštyje. Sabina Špilrein mitologinės temas publikavo keletą mėnesių anksčiau nei K. G. Jungas. Tuo pat metu ji ruošė spaudai naują darbą.

Iš Sabinos Špilrein dienoraščio: „*Jis (Jungas) ragino mane spausdinti mano studiją apie mirties instinktą*“ (1).

Ši originali idėja tikrai priklauso S. Špilrein (nuo 1908 metų). Tai liudija jos „*Transformacijos dienoraštis*“. Studija, pavadinta „*Apie griovimo vaidmenį kūrimo procese*“ (9), tapo svarbiausiu Sabinos Špilrein teoriniu darbu, kuriame jai buvo lemta užčiuopti tai, kas žinoma kaip vienas esminių K. G. Jungo analitinės psichologijos bruožų, būtent (simbolinių) mirties ir atgimimo ciklų kaita žmogaus sieloje suvokiama kaip *archetipinė dvasinio augimo raiška*. Pridursime, jog čia pradžią ima ir vėlyvojo Zigmundo Froido postuluojuo mirties instinkto – *Tanatos* – koncepcija.

„*Apie griovimo vaidmenį kūrimo procese*“ publikuota *Jarbuch'e* 1912 metais, autorei paliekant Ciūrichą ir keliantis į Vieną. Sabinai Špilrein tuo metu buvo 26-eri. Ji Vienos psichanalizės draugijoje buvo vienintelė moteris, išrinkta nare 1911 metų spalio 11 dieną.

Pristatydama šį savo darbą Draugijoje, ji, remdamasi rusų biologo, imunologijos pradininko Iljos Mečnikovo darbais (9), tiesiogiai įvardijo

postuluojuo „mirties instinkto“ egzistavimą žmogaus sieloje. Keletą mėnesių vėliau išspausdintas darbas turėjo unikalų likimą – jis padarė lemiamą įtaką tiek K. G. Jungo, tiek Z. Froido pažiūrų formavimuisi, tačiau nė vienas jų to nepripažino arba pripažino tik iš dalies ir pavėluotai.

Studijos autorė įrodinėja, kad destrukcija ir transformacija yra inherentiškai reprodukcinio instinkto bruožai. Veikiant transformacijos principui, sielos gyvenimas vyksta ir skleidžiasi nuolatinėje įtampoje tarp dviejų fundamentalių potraukių, žmogaus sielai būdinga šių viena kitai prieštaraujančių instinktyvių jėgų konflikto būseną. S. Špilrein čia „froidiškesnė“ už patį Z. Froidą.

Ego atstovauja individo savęs išsaugojimo poreikiui. Tačiau individualus Aš, arba Ego, gali tik atpažinti iš sąmonės kylančius prokretyvinio instinkto skatinamus troškimus, kurie yra jam priešiški. Ego laisvas pasirinkti, ar priimti skausmą ir malonumą, kurį teikia atsidavimas seksualinei meilei, pasveikinti jį ir taip atlikti savanorišką pasiaukojimo aktą. Tačiau Ego nelaisvas pasirinkti pačios patirties, ji jam tarsi primetama sąmonės jėgų, kurioms Ego instinktyviai priešinasi. Seksualinė meilė yra atsidavimas *kitam*, savęs paaukojimas, ji yra Ego antitezė: čia viršų ima rūšies išsaugojimui atstovaujantis instinktas.

Žmogaus siela priešinasi meilei. Destrukcijos vaizdiniai kyla kaip Ego atsakymas į grasinimą jį ištirpdyti; tačiau šie vaizdiniai iš vidaus būdinga ir pačiam lytiniam instinktui, kuris gali efektyviai reikštis tik griaudamas senas formas, t. y. *transformuodamas* tai, kas sena, ir *iš to kurdamas nauja* (9).

Dar 1908–1912 metais S. Špilrein aprašė du fundamentaliuosius sielos gyvenimą valdančius pradus, meilės ir mirties instinktus, kurie, kaip žinoma, postuluojami „vėlyvojo“ Z. Froido ir sudaro brandžios psichoanalizės koncepcijos metapsichologinę esmę (5); ji taip pat aptarė šių antagonistinių principų vaidmenį kuriant kompleksą pasipriešinimą.

Transformacijos principas yra tai, kas sujungia ir išlaiko kūrimo ir destrukcijos pradus. Transformacijos principas, arba instinktas, sprendžia šį totalų konfliktą, pritraukdamas naujas prasmes, t. y. sukuria priešybes sujungiančius *simbolius*. Šiame postulate nesunku atpažinti ir Z. Froido *sublimacijos* principą, ir K. G. Jungo *transcendentinę funkciją*.

Meilė, nešanti paties mylinčiojo su(si)naikinimą, – Sabinos Špilrein koncepcijos tragiškoji esmė. Seksualinis potraukis yra tai, kas priverčia asmenį transcenduoti ir transformuoti save, stumia jį į neišvengiamą kūrybingumą, destrukciją ir mirtį. Vėliau K. G. Jungas vartoja „*kolektyvinės sąmonės*“ sąvoką grįsdamas ją pastebėjimais, jog filogenetinė žmonijos atmintis reiškiasi sapnuose,

fantazijose ir mituose. Sabinai Špilrein pasąmonė „kolektyvinė“, nes seksualiai.

Autorė analizuoja ir paaiškina neurotikų pasi-priešinimą meilei: jie iškelia į pirmą vietą destrukt-yvųjų meilės aspektą; psichotikai, „išskrendantys“ tolyn nuo savo objektų, S. Špilrein nuomone, pati-ria likimo ironiją: atsisakydami visų išorinių objek-tų, libido objektu jie pasilieka tik patys save ir tuo būdu save sunaikina.

S. Špilrein taip pat struktūruoja sielos gyve-nimą aplink tam tikras amžinas (vėliau K. G. Jungas pasakys: *archetipines*) temas: sunaikini-mo, praradimo, aukos.

Sabina Špilrein ir pati yra sėkmingos subli-macijos pavyzdys. Savo darbais ji ne tik teoriškai įamžino savo (paaukotai) meilę, bet ir neklusdama nubrėžė tolesnio Z. Froido psichoanalizės / K. G. Jungo analitinės psichologijos raidos kelius. Beje, Sabina Špilrein nuo vaikystės tikėjo, kad gy-venime jai lemta atlikti ką nors herojiško ir didingo: viename jos ankstyvųjų sapnų senelis ir tē-vas priklaupia priešais ir pranašauja jai ypatingą likimą...

Kitas gyvenimas

Ar buvo pripažinti S. Špilrein nuopelnai psichologijos mokslo raidai? Ne, nebuvo pripažinti. Dėl keleto priežasčių. Vieną jau minėjome: tai vie-šosios opinijos įtvirtinta „natūrali“ moterų – mokslo kūrėjų – subordinacija vyrams. XX a. prad-žios mokslo pasaulio moterų ir vyrų tarpusavio santykių vaizdavimas grindžiamas mitologema, kur įprastiniai veikiantys asmenys – žinomas vyras, mokslo kūrėjas, ir anoniminė moteris – vyro įkvė-pėja, pagalbininkė, tarnaitė, mūza...

To meto vyrų tvirtai tikėjo moterų inte-lektiniu nesavarankiškumu, jų moraliniu silpnumu („nepakankamas moteriškojo superego išsivysty-mas“, postuluojamas Z. Froido teorijoje) bei nege-bėjimu kurti *kultūros*. Moterų kūrybingumas, to meto vyrų manymu, apribotas *natūros*, gamtinio lygmens: moterys gimdo vaikus, o vyrai kuria psi-chologinėse ir dvasios plotmėse...

Panašu, kad nei Z. Froidas, nei K. G. Jungas iš tikrųjų iki galo nesuvokė šios moters idėjų tuo metu, kai jos buvo paskelbtos, tad neišsąmonino nė jų įtakos savo vėlesnėms teorijoms.

Tačiau neapsieita čia ir be tam tikro „never-tumo“. Sabinos Špilrein dienoraščiuose skaitome įrašus, skaudžias abejones, ar gali „mano draugas“ (t. y. K. G. Jungas) tiesiog panaudoti mano idėjas savo darbuose, jas pasisavinti (2). Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad K. G. Jungas net keletą kartų cituoja „mano mokinės Sabinos Špilrein“ darbus „*Libido transformacijose ir metamorfozėse*“,

studijoje, išėjusioje 1912 metais. Epizodiškai cituoja ir kitur, tačiau aiškiai nepakankamai.

1920-ųjų metų pradžioje Sabina Špilrein prak-tikavosi Berlyne, Lozanoje, Ženevoje, kur atvyko kaip oficiali Vienos grupės atstovė, Z. Froido siūsta skleisti psichoanalizės idėjų. Dirbo Eduardo Kla-paredo vadovaujame Psichologijos institute.

1921 m. ji buvo Žano Pjažė analitikė. Alek-sandras Etkindas knygoje „*Erosas neįmanomybei*“ (11) teigia, kad būtent tais metais susiformavo jau-nojo Žano Pjažė mokslinių interesų sritis. Įdomu ir tai, kad 1920 m. iš 6-ojo tarptautinio psichoanalizės kongreso tribūnos S. Špilrein perskaitė pranešimą „*Apie kalbos kilmę ir vystymąsi*“, kuriame pristatė savo idėjas apie „*autistine*“ ir „*socialine*“ kalbą, ku-rių pirmoji yra genetiškai ankstesnė, o antroji atsiranda pirmosios pagrindu.

Būtent ši problematika vėliau tapo svar-biausia Žano Pjažė mokslinių tyrinėjimų kryptis. Ar galima kalbėti apie S. Špilrein prioritetą ankstyvojo Ž. Pjažė koncepcijos atžvilgiu, teigti ir vėlyvojo Z. Froido Eros ir Tanatos koncepciją, 1920 m. iš-dėstyta veikale „*Anapus malonumo principo*“? Bet kuriuo atveju galime kalbėti apie įtaką... kaip ir apie tiesiog telepatinį Sabinos Špilrein sugebėjimą nuspėti svarbiausias XX a. psichologijos mokslo raidos kryptis.

Sabina Špilrein grįžo į Rusiją 1923 metais. Dirbo mokslinį darbą Maskvoje, bendravo su to-kiais žymiais rusų mokslininkais kaip Aleksandras Lurija ir Levas Vygotskis. Vėliau, siautėjant Sta-lino represijoms, grįžo į gimtąjį miestą Rostovą prie Dono. Dirbo gydytoja ir pedologe. Yra pag-rindo manyti, kad psichoanalizės metodą ji prak-tikavo ir tėvynėje: liudytojų atsiminimais, jos na-muose buvo atskiras kambarys, kuriame stovėjo psichoanalitiko kušetė.

Šios visais atžvilgiais ypatingo likimo moters mirties aplinkybės ir kapas nežinomas. Keleto liu-dytojų teigimu, ji ir abi jos dukros, Renata ir Ieva, buvo vokiečių sušaudytos kartu su kitais žydų tautybės žmonėmis Antrojo pasaulinio karo metais. Paskutinį kartą ją matė 1942 metų vasarą Rostovo gatvėmis varomų žydų kolonoje.

Dar būdama jauna Biurgholclio klinikos pa-cientė, Sabina Špilrein parašė ir perdavė gydančiam gydytojui K. G. Jungui saugoti tai, ką pavadino savo „paskutine valia“. Ten skaitome ir tokius žodžius: „*Kada nors bus laukas, jame stovės me-dis, ir ten bus parašyta: „Mano vardas buvo Sabina Špilrein, ir aš taip pat buvau žmogumi*“. Galime tik klausti savęs, ar tuomet ji regėjo savo likimą?

Vietovė, vadinama Zmijevskije Balki, esanti Rostovo priemiesčiuose, greičiausiai ir buvo pas-kutinė Sabinos Špilrein poilsio vieta. Tai laukas,

kur stiebiasi granitinis paminklas genocido aukoms. Rostovo prie Dono psichoanalizės asociacijos nariai, vykdydami paskutinę S. Špilrein valią, pasodino tame lauke ažuoliuką.

Gyvenimas po mirties

Iki septintojo pereito amžiaus dešimtmečio pabaigos Sabina Špilrein buvo užmiršta. 1977 m. italų analitikui Aldo Karotenuto į rankas pateko dokumentai, atsitiktinai rasti Ženevoje, pastato, kuriame 1920-aisiais metais veikė Klaparedo institutas, rūsyje. Šie dokumentai – Sabinos Špilrein dienoraščiai ir laišakai, paskelbę pasauliui gerą naujieną apie šios ryškios mąstytojos grįžimą iš užmaršties.

Atrastieji dokumentai sukėlė didžiulį susidomėjimą. Atlikta naujų biografijos tyrimų, Sabinos Špilrein asmenybei ir darbams skirta monografija, parašytą tiek K. G. Jungo, tiek Z. Froido teorinių sistemų kontekste. Rusų kalba (gimtoji Sabinos Špilrein) išėjo Aleksandro Etkindo studija, išspausdinta knygoje „*Erosas neįmanomybei*“.

Šis straipsnis nepaprasto vidinio grožio ir moralinio vientisumo moteriai, kartu su Z. Froidu ir K. G. Jungu kūrusiai psichoanalizę, pirmoji publikacija lietuvių kalba. Pranešimas perskaitytas konferencijoje 2003 m.

Literatūra

1. Appignanesi, L., Forester, J. (1993). *Freud's Women*. London: Virago Press.
2. Carotenuto, A. (1982). *A Secret Symmetry: Sabina Spielrein between Jung and Freud*. New York: Pantheon Books.
3. Foucault, M. (1999). *Seksualumo istorija*. Vilnius: Vaga.
4. Фрейд, З. (2000). *Толкование сновидений*. Сб. Произведений. Москва: ЭКСМО – ПРЕСС. Стр. 51–426.
5. Фрейд, З. (1998). *По ту сторону принципа удовольствия*. Санкт Петербург: Издательство Алетия.
6. Jung, C.–G. (1963). *Memories, Dreams, Reflections*. New York: Pantheon.
7. Жеребкина, И. (2000). *Прочти мое желание*. Москва: Идея пресс.
8. Овчаренко, В. И. (1992, № 2). *Судьба Сабини Шпильрейн*. Москва: Российский психоаналитический вестник.
9. Шпильрейн, С. *Деструкция как причина становления / Dr. Sabina Spielrein (Wien). Die Destruktion als Ursache des Werdens. „Jahrbuch für psychoanalytische und psychopathologische Forschungen“*, том IV, 1912, 465–503.
10. Int.: <http://psychoanalyse.narod.ru/spielre1.htm>
11. Шпильрейн, С. *Психоаналитические этюды*. Переводы с: «*Intenationale Zeitschrift für*

urtliche Psychoanalyse“ (1914, № 2), „*Imago*“ (1913, № 2), „*Imago*“ (1913, № 2).

12. Эткинд, А. (1994). *Эрос невозможного*. Москва.

Women Inventing Psychoanalysis “Sabina Spielrein Between Z. Freud and C.–G. Jung

Summary

Sigmund Freud, in „*The Interpretation of Dreams*“, published on the edge of the XX century, alludes to ‚eternal feminine, the immortality of our emotions‘, which is to be explored, and where the guide on ‚an adventurous road that had scarcely trodden before, leading into an undiscovered region‘ is a woman. So a woman enters the discourse – as a guide on a ‚royal road‘ to unconscious. Some decades later C.–G. Jung will call ‚Her‘ *Anima* – powerful *archetype*, an imperative force in the (male) unconscious psyche, instigating the process of *individuation* and, by it making “whole” or *un-divided* the human soul.

The women turned out to play an active part in the development of psychoanalysis, far from staying a passive object of male curiosity and wonder, of psychoanalytical treatment and investigation. Women, as ‚hysterics‘ first became psychoanalytical patients, often – very talented and cooperative patients, then – quite unexpectedly - started to enter in great numbers the profession, some of them proving to be talented enough as to stand up at the origins of the new science, contributing to the most fundamental theoretical concepts of psychoanalytical thinking.

The discussion and debate on the feminine – ‚the return of the repressed‘ – enters the field with psychoanalytical theorization. As Jane Gallop reflects, ‚*If feminism is calling into question of constraining sexual identities, then the hysteric may be a proto-feminist*‘. Provocative Freudian theorizing on ‚penis envy‘ met a strong reaction of women themselves, for the first time - as a group of society - adding to their consciousness-raising. The practice of consciousness-raising fed off a political axiom of the time: ‚*personal is political*‘.

In the early 1970s, feminists found in Freudian psychoanalysis elements of a theory of sexual difference – anthropological, sociological and psychical – which feminism needed, as Juliet Mitchell proposed, ‚for its own purposes‘, mostly as a critique of the patriarchy in terms of power issues in the female – male relationships. In the late 1970s and 1980s one can speak of the impact of the feminism on psychoanalytic theories of female sexuality. From the perspective of time we can conclude that the destinies of feminism and psychoanalysis were for much of the XX century closely intertwined.

Remembering women, who stood at the origins of psychoanalysis, we meet Sabina Spielrein, the first woman analyst, to have a significant theoretical impact on it. One of those talented patients, smoothly moving to the status of qualified practitioner’s and becoming it’s outstanding theoretician. Sabina Spielrein not only started as a patient but emerged as an analyst from analytical triangle, involving Freud and another famous

figure – Carl Gustav Jung, one of the greatest thinkers of the XX th century, the creator of Analytical psychology, as he called his branch of psychoanalysis.

Sabina Spielrein enters the scene as a young psychotic patient of Dr. Jung's in 1904, and leaves it as an extinguished theoretician in the late 20's. As a matter of fact, she and her work were entirely forgotten for more than five decades, until the late 1970s. Her destiny was obscure for a long time, as well as her influence on Freud and Jung, which went unacknowledged by both of them, and the history, too.

The article deals in some length with the intense relationship between "hysterical" patient and her doctor, which led to the inventing of psychoanalysis and to the discovery of the phenomena of *transference – love* and *counter-transference – love* bringing deeper understanding of the dynamics of doctor – patient relationship.

The attempt was made to prove that Sabina Spielrein's theoretical works, dating by the two first decades of the XX th century, were the major influence on both – Jung and Freud, so their author must be recognized as the classic of psychoanalysis, taking her proper place in history besides the two famous men. On the basis of newly discovered evidence, among them – diaries and letters of Sabina Spielrein, we must acknowledge her authorship of a few concepts, known as 'purely Jungian' or 'Freudian'. Among the others, a well-known conception of the two basic instincts of love and death, *Eros and Thanatos*, structuring the life of a human soul is found in the Spielrein's paper "*Destruction as the Cause of Coming into Being*" (1912). Excerpts of the documents are presented.